

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИТЕ СТАНДАРДИ ЗА ФЕР И ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ

ИЗВЕШТАЈ ОД ПРОЕКТОТ МОНИТОРИНГ НА
ИМПЛЕМЕНТАЦИЈАТА НА МЕЃУНАРОДНИ СТАНДАРДИ ЗА
ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ ВО ОСНОВЕН СУД СКОПЈЕ I - СКОПЈЕ

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИТЕ СТАНДАРДИ ЗА ФЕР И ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ

Скопје, Мај 2015 година

Проектот е имплементиран во рамки на проектот „МРЕЖА 23“, спроведен од Институтот за европска политика (ЕПИ)– Скопје, Центар за Управување со Промени и Хелсиншки комитет за човекови права на Република Македонија.

“Овој документ е подготвен со финансиска поддршка на Европската Унија. Содржината на документот е одговорност на Коалиција Сиџе за правично судење и во никој случај не може да се смета дека го изразува ставот на Европската Унија.”

ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА МЕЃУНАРОДНИТЕ СТАНДАРДИ ЗА ФЕР И ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ

Издавач: Коалиција на здруженија на граѓани
„Сите за правично судење“
Ул. Македонија 11/2-10, 1000 Скопје
Тел/Факс: +389 2 6139874
E-mail: contact@all4fairtrials.org.mk
Web: www.all4fairtrials.org.mk

За издавачот: д-р Мирјана Иванова Бојаџиевска,
претседателка

Автор: д-р Мирјана Иванова Бојаџиевска
м-р Александра Богдановска

Уредник: м-р Александра Богдановска,
извршна директорка

Имплементатор: Коалиција „Сите за правично судење“

Соработници: м-р Гоце Ситникоски,
проектен координатор
Даниел Митковски,
проектен асистент

Адв. Натали Петровска
Славе Николовски
Елена Дамјановска
Билјана Чамева Јовановска
набљудувачи

Дизајн и подготовка: Тања Штериова

Тираж: Електронска публикација

СПИСОК НА НАЈЧЕСТО УПОТРЕБУВАНИ КРАТЕНКИ

- БИХ** Босна и Херцеговина
- ЕКЧП** Европска конвенција за човекови права и основни слободи
- ЕСЧП** Европски суд за човекови права
- ЕУ** Европска Унија
- ЗКП** Закон за кривичната постапка
- ЈО** Јавно обвинителство
- КЗ** Кривичен законик
- МПГПП** Меѓународен пакт за граѓански и политички права
- ООН** Организација на Обединетите Нации
- ОЈО** Основно јавно обвинителство
- ОС** Основен суд
- РМ** Република Македонија

СОДРЖИНА

1.	ВОВЕД И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО	1
1.1.	ВОВЕД.....	1
1.2.	ЦЕЛИ И МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО.....	3
2.	ДОМАШНИ И МЕЃУНАРОДНИ СТАНДАРДИ ЗА ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ.....	5
2.1.	ДОМАШНА РЕГУЛАТИВА.....	5
2.2.	МЕЃУНАРОДНИ СТАНДАРДИ.....	5
2.3.	ПРАКСАТА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА / СЛУЧАИ ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	6
2.4.	КОМПАРАТИВНИ ИСКУСТВА.....	8
3.	АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД НАБЉУДУВАЊЕТО НА СУДСКИТЕ ПРЕДМЕТИТЕ.....	11
3.1.	ОПШТИ ПОДАТОЦИ.....	11
4.	СТАНДАРДИ ЗА ФЕР И ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ.....	13
4.1.	ПРАВО НА НЕЗАВИСЕН И НЕПРИСТРАСЕН СУД.....	13
4.2.	ПРАВО НА СУДЕЊЕ ВО РАЗУМЕН РОК.....	16
4.3.	“ЕДНАКВОСТ НА ОРУЖЈАТА”.....	19
4.4.	ЈАВНО СУДЕЊЕ.....	21
4.5.	ПРЕСУМПЦИЈА НА НЕВИНОСТ.....	23
4.6.	ПРАВА НА ОБВИНЕТИТЕ ЛИЦА.....	24
4.7.	ПРАВОТО НА ЖАЛБА.....	29
4.8.	ПРАВОТО НА ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ ВО ГРАЃАНСКИ ПРЕДМЕТИ.....	31
5.	ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ.....	34
5.1.	ЗАКЛУЧОЦИ.....	34
5.2.	ПРЕПОРАКИ.....	35
6.	КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА.....	36
7.	МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И СТАНДАРДИ.....	37

1. **ВОВЕД И МЕТОДОЛОГИЈА НА ИСТРАЖУВАЊЕТО**

1.1. **ВОВЕД**

Injustice anywhere is a threat to justice everywhere
Martin Luther King

Коалицијата “Сите за правично судење” е мрежа на 19 организации активни на полето на заштита на човековите права и владеење на правото. Основната мисија на Коалицијата се однесува на почитувањето на човековите права и слободи, особено на меѓународните стандарди за правично судење преку разни форми на делување во настојувањето да се зголеми нивото на нивното имплементирање, да се иницираат институционални и правни реформи, како и да се врати довербата на граѓаните во судството и другите институции на системот.

Испитувањата на јавното мислење во Република Македонија во последните неколку години во врска со работењето на правосудниот систем во земјата покажуваат загрижувачки резултати за (не)довербата на граѓаните во работата на македонскиот правосуден систем. Особено во извештаите на Коалицијата е обработена темата на фер и правично судење, па така и во оваа анализа главен акцент се става на примената на меѓународните стандарди за правото на правично судење во разумен рок како фундаментално право на секоја индивидуа вклучена во судска постапка. Уставните и законските гаранции за човековите права и слободи се разгледуваат во корелација со нивното реално остварување и заштита во практиката, односно во постапката по набљудуваните кривични предмети од областа на организиран криминал, со цел да се оцени во која мера тие соодветствуваат на меѓународните принципи и стандарди, а посебно на стандардите предвидени со Европската конвенција за човековите права и основни слободи и јуриспруденцијата на Европскиот суд за човекови права.¹

Потребата од правично судење неколку години наназад е потврдена и во годишните извештаи на Народниот правобранител, како и анализите на граѓанскиот сектор, но и извештаите за напредокот на Република Македонија на ЕУ. Во извештајот на Народниот правобранител за 2014 година е

¹ Судска ефикасност во заштитата на човековите права во предметите од областа на корупцијата, Извештај од проектот „Програма за набљудување на судски предмети во врска со корупцијата во Република Македонија“ Коалиција Сите за правично судење, Скопје 2011

истакнато “во најголем број случаи граѓаните се жалат на долгото траење на постапките пред Управниот суд, потоа на граѓанските постапки, во кои подносителите бараат остварување и заштита на одредени имотни права, односно статусните права и интереси, а најмалку на првостепените кривични постапки”. Една од препораките на Народниот правобранител во поглед на судските постапки е преземање на конкретни мерки, за доследна примена на принципот на судење во разумен рок, мерки за стручна, односно кадровска и финансиска екипираност на судовите и јавните обвинителства, со што на граѓаните ќе им се овозможи полесен пристап до правдата.²

Долготрајните постапки и понатаму се потенцирани како сериозен проблем и во Извештајот за напредокот на Република Македонија во 2014 година. Во извештајот се наведува дека “Поединечните фази на судската постапка обично се завршуваат во рамки на законските рокови, вкупната должина на постапката од започнувањето до конечната пресуда останува една од главните причини за поплаки и барања за надомест на штета на граѓаните”. Во извештајот се наведува и дека “Судскиот совет добил 77 жалби од странки кои упатуваат на пристрасни судски постапки, но ниту една не била доволно добро основана за да се активира дисциплинска постапка. Постојат и жалби за индиректно политичкото влијание врз водењето и исходот од голем дел од судските постапки, особено во поглед на постапките од организиран криминал и корупција, како и случаи на вклученост на лица од политиката и медиуми. Најчестите причини за жалба се должината на судските постапки, но и сè поголемиот недостаток на непристрасност или еднаков пристап до правдата. Врховниот суд продолжил да добива жалби за надомест заради неразумно долги судски постапки во периодот на известување.³

Ваквата состојба негативно делува врз функционирањето на Р. Македонија како демократска и правна држава која почива врз начелото на владеење на правото, држава во која се гарантираат, заштитуваат и почитуваат правата на човекот утврдени во домашното законодавство и во меѓународните документи на ООН и Советот на Европа ратификувани од Р. Македонија. Со цел да се зголеми довербата на јавноста во правниот систем и да се идентификуваат проблемите во функционирањето на судскиот систем се наметнува потребата од спроведување на ова истражување во врска со имплементацијата на меѓународните стандарди за правично судење во рамки на работата на Основен суд Скопје I и II.

² Годишен извештај за стајеност на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права за 2014 година, Народен правобранител, март 2015 година

³ Извештај за напредокот на Република Македонија во 2014 година

Коалицијата “Сите за правично судење” преку набљудување на определен број на предмети во кривична и во граѓанска постапка, подготви анализа во доменот на имплементација на меѓународните стандарди за правично судење. Преку директен мониторинг од страна на квалификувани и независни набљудувачи се доби статистички показател за определени состојби во текот на процесните постапки кои се основа за подготовка на финалниот извештај.

1.2. ЦЕЛИ И МЕТОДИ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Основната цел на проектот се однесува на зголемување на довербата на јавноста во правниот систем и судството, преку идентификување на проблемите во судскиот систем, а истовремено и нагласување на потребата за правни и институционални реформи преку кои ќе се обезбеди поголемо почитување на стандардите за правично судење пред домашните судови, како и запознавање на јавноста со стандардите за правично судење.

Во истражувањето беа спроведени методи *набљудување и подготвен инструмент - прашалник*. Преку идентификација на активните предмети во граѓанска и кривична постапка, се направи избор на **40 предмети** од кои 33 кривични и 7 граѓански. Во текот на периодот предвиден за набљудување се создаде можноста за мониторирање на дополнителен број на предмети над предвидена рамка. Периодот на мониторирање заврши со **54 предмети** (45 кривични и 9 граѓански предмети) кои беа набљудувани на одреден број расправи и рочишта со цел да се испита дали доследно се применуваат меѓународно прифатените стандарди за правично судење. Набљудувањето се спроведе од 3 обучени набљудувачи, еден дипломиран правник и две дипломирани правнички, кои присуствуваа на расправите/рочиштата и директно ги прибираа податоците. Во подоцнежната фаза од периодот наменет за набљудување беше ангажирана адвокатка како набљудувачка а и со цел да се анализираат прашалниците и да се даде едно експертско мислење. Набљудувањето како метод овозможува непосредно забележување од страна на набљудувачот/ката, односно директно забележување на предметот на истражување. Вториот метод на пополнување на прашалник беше со однапред изготвена форма на прашања кои заедно со одговорите беа доставувани до проектниот координатор и внесувани во базата на податоци на Коалицијата. Набљудувачите/ките на секоја расправа/рочиште пополнуваа по еден прашалник, кој што се состои од 82 прашања, поделени во неколку поглавја со цел да се испита спроведувањето на законите во судот, почитувањето на имплементацијата на меѓународните стандарди за правично судење, прашања за доказната постапка и итн. Оваа активност беше клучна поради фактот што податоците кои што се добиваат од страна

на набљудувачите/ките се податоци кои што даваат една непристрасна и транспарентна слика за случајот кој што се набљудува. Со анализа на прашалниците и нивна подоцнежна обработка и презентација на резултатите од истражувањето во финалната публикација, самиот извештај добива нова вредност, поткрепена со нови и релевантни податоци за состојбата со судските предмети од областа на организиран криминал и корупција, како и на предметите во граѓанските постапки.

2. ДОМАШНИ И МЕЃУНАРОДНИ СТАНДАРДИ ЗА ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ

2.1. ДОМАШНА РЕГУЛАТИВА

Принципите за фер и правично судење се уредени во Уставот на Република Македонија каде се нагласува начелото на пресумпција на невиност, а воедно во Уставот се гарантира правото на жалба против поединечните правни акти донесени во постапка во прв степен пред суд, управен орган или организација или други институции што вршат јавни овластувања.

Принципот на правично судење во разумен рок е инкорпориран во законодавството на Република Македонија и тој е предвиден во Законот за судовите и Законот за кривичната постапка. Во член 6 од Законот за судовите се вели: „Секому му се гарантира правото на еднаков пристап пред судот во заштитата на неговите права и правно заснованите интереси“. Гаранцијата на правото на судење во разумен рок е содржана во вториот став од овој член со кој се предвидува дека „При одлучувањето за граѓанските права и обврски и при одлучувањето за кривичната одговорност, секој има право на правично и јавно судење во разумен рок пред независен и непристрасен суд основан со закон“. Правото на правично судење се гарантира и со член 5 од ЗКП, кој предвидува: „Лицето обвинето за кривично дело има право во правично и јавно судење пред независен и непристрасен суд, во контрадикторна постапка да може да ги оспорува обвиненијата против него и да предлага и изведува докази во своја одбрана“.

Со измените и дополнувањата на Законот за судовите воведена е посебна постапка за заштита на правото на судење во разумен рок пред Врховниот суд на Република Македонија.

2.2. МЕЃУНАРОДНИ СТАНДАРДИ

Правото на правично судење во разумен рок е предвидено со Меѓународниот пакт за граѓански и политички права, кој говори за правото на обвинетиот на судење без непотребно одложување. Во член 14 од Меѓународен пакт за граѓански и политички права се нагласува дека „Секое лице има право на правично и јавно судење пред надлежен, независен и непристрасен суд основан со закон, кој одлучува за основаноста на кривичните обвиненија против него...“

Европската конвенција за човековите права и основни слободи и регионалниот механизам за заштита што таа го воспостави, во ликот на Европскиот суд за човекови права, го гарантира правото на правично и јавно судење во разумен рок во член 6, став 1 од Конвенцијата, кој предвидува: „При утврдувањето на какви било кривични обвиненија против него, секое лице има право на судење во разумен рок од страна на независен и непристрасен суд основан со закон.“ Во член 6, став 2 и 3 од ЕКЧП се предвидени посебни права на обвинетиот во кривичната постапка, како што се пресумпцијата на невиност, право на подготовка на одбраната, право на бранител и правна помош, право на бесплатна помош од преведувач и други.

2.3. ПРАКСАТА НА ЕВРОПСКИОТ СУД ЗА ЧОВЕКОВИ ПРАВА / СЛУЧАИ ОД РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Содржината и принципите на правата кои се гарантираат со член 6 незапирливо се развиваат и надградуваат низ јуриспруденцијата на Европскиот суд за човековите права. Меѓу другото, од ова право произлегуваат и позитивни обврски за државите, и тоа во смисла секоја држава треба да го организира сопствениот правен поредок на начин кој ќе овозможи судовите да ги исполнат критериумите кои произлегуваат од член 6 од ЕКЧП.

Во Годишниот извештај за 2014 година на Бирото за застапување на РМ пред ЕСЧП се наведува дека во Република Македонија доминираат пресудите кои се однесуваат на членот 6 од ЕКЧП.⁴ Во случајот **Михајлов и други против Република Македонија**⁵ “Жалителите се жалеле дека должината на постапките била неспоива со барањето за “судење во разумен рок” и дека тие немале делотворен (ефективен) правен лек во оваа смисла”. Жалителите во 1982 година покренале граѓанска постапка за утврдување на право на сопственост која траела до 2008 година. Судот забележал дека “разумноста на должината на постапката мора да се цени во светлината на околностите на случајот и со осврт кон следниве критериуми: сложеноста на случајот, однесувањето на жалителите и на релевантните власти, како и каков интерес на жалителите во спорот бил засегнат (види, помеѓу останатите извори, **Фридлендер [Frydlender] против Франција** [Голем судски совет], бр. 30979/96, параграф 43, ECHR 2000-VII).” Исто така судот ценел дека должината на постапката е прекумерна и утврдил повреда на членот 6 и 13 од ЕКЧП.

⁴ <http://justice.gov.mk/documents/IZvestaj2014.pdf>

⁵ <http://justice.gov.mk>, (Михајлов и други против Република Македонија Жалба бр. 40127/04)

Сличен е случајот и на **Паризов против Република Македонија** (14258/03) во кој жалителот се жалел дека должината на постапката не била соодветна со барањето за “разумен рок“, пропишано со членот 6 став 1 од ЕКЧП, а судот утврдил дека има повреда на начелото за судење во разумен рок.

Во случајот **Сандел против Република Македонија** (апликација бр. 21790/03) жалителот се жалел врз основа на член 6 ставовите 1 и 3 (a), (b) и (e) од ЕКЧП на прекумерната должина и неправичноста на постапката. Судот оценил дека, на 10 април 1998 година жалителот бил сослушан од истражниот судија во врска со кривичната пријава поднесена против него, а постапките завршиле на 16 јануари 2007 кога Врховниот суд го одбил барањето за вонредно преиспитување на правосилна пресуда. Според тоа, постапките траеле 8 години, 9 месеци и 9 дена во три нивоа на судска јурисдикција, а ЕСЧП ја имал во предвид комплексноста на предметот, односно дека се работело за странец кој го зборувал хебрејскиот јазик. Сепак, според Судот должината на постапката била прекумерна и не ги исполнила критериумите на барањето за судење во “разумен рок“ при што е утврдена повреда на членот 6 став 1 од ЕКЧП.

Освен случаите за повреда на член 6 заради судењето во неразумен рок, против Република Македонија се поднесени и жалби за повреда на член 6 заради еднаквоста на оружјата, како и во делот на пристапот до правдата. Пресуда по овој основ е донесена за случајот **Демерџиева и други против Република Македонија** (жалба бр. 19315/06), а поднесувачите се жалеле на повреда на принципот на еднаквост на оружјата, со оглед на тоа што судовите не го испитале наводниот агент-провокактор, чие активно вмешување ја обезбедило нивната осуда, ниту детективите и полициските службеници кои биле присутни на местото на настанот. Тие исто така се жалеле дека нивната осуда била заснована само на докази добиени од агентот - провокактор, дека судските одлуки не биле образложени и дека Врховниот суд им го ускратил правото на пристап до суд со тоа што погрешно одбил да го испита нивното барање за вонредно преиспитување на правосилна пресуда. Судот одлучил дека има повреда на членот 6 став 1 од ЕКЧП во однос на правото на жалителите на пристап до суд. Повреда на член 6 во однос на пристапот до суд е утврдено и во предметот **Борис Стојановски против Република Македонија** (апликација бр. 41916/04).⁶

⁶ Збирка на пресуди на ЕСЧП и Решенија на Врховниот суд, Министерството за правда

2.4. КОМПАРАТИВНИ ИСКУСТВА

Правото на правично судење е комплексно прашање кое во себе опфаќа повеќе елементи, а како неопходен услов е потребата од независен суд кој не само што треба да обезбеди заштита на човековите слободи и права, туку и функционирање на правната држава. Независноста на судството е основна гаранција за владеењето на правото, демократијата и почитувањето на човековите права. Во оваа насока компаративните искуства покажуваат дека земјите ова прашање го имаат легислативно решено, но јуриспруденцијата на ЕСЧП пак од друга страна заклучува дека има повреда во овој дел при практичното функционирање на судот како независен и непристрасен орган. Исто така остварувањето на минимални права на обвинетото лице се принципи без кои не може да се замисли правично судење. Информирањето за делото и основите на обвинението претставуваат минимум процесна гаранција која мора да се овозможи на секое лице кое се обвинува за кривично дело. Оваа гаранција е содржана во законите за кривична постапка на земјите од регионот, што претставува основа за спроведување на правично судење.

Многу држави соочени со проблемите за фер и правично судење особено во делот на судење во разумен рок преземаа конкретни акции, па така на пример во **Италија** е донесен посебен закон (т.н. *Пинто закон*) во насока на забрзување на постапките пред надлежните домашни органи, додека во **Полска** после случајот на Кудл е исто така донесен закон во кој се предвидува да повисоките судови може да им наредат на пониските судови за забрзување на постапките, како и да досудат надомест заради долгото траење на постапките. После случајот **Лукенда против Словенија** во 2006 година во оваа земја е донесен посебен закон со кој се предвидуваат три средства за остварување на правото на разумно судење и тоа жалба до надзорен орган со предлог за забрзување на постапката, предлог за утврдување на краен рок и тужба за правично обесштетување. Законот за заштита на правото на судење без непотребно одлагање е донесен и се применува од 2007.⁷

Во **Република Хрватска** овој проблем поозбилно бил разгледуван после пресудата за предметот **Хорват против Хрватска**. Во тој предмет судот не ги прифатил аргументите на хрватската влада дека не се исцрпени сите правни средства предвидени со законите на оваа земја, бидејќи странката не се обратила до Уставниот суд. Спротивно, судел сметал дека механизмот пред Уставниот суд на Хрватска на подносителот не му е достапен како

⁷ Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebneга odlaganja, Uradni list RS br.49/2006

право, туку зависи од дискреционата оценка на самиот суд. Истовремено судот оценил дека овој механизам не е делотворен имајќи ја во предвид судската пракса на Уставниот суд. Во 2002 година со Законот за изменување и дополнување на Уставниот закон за Уставниот суд на Република Хрватска се направени измени со кои на Уставниот суд му се дала можност на разгледување на уставната жалба пред исцрпувањето на внатрешните правни лекови во случај кога надлежниот суд не одлучил во разумен рок во граѓанската или кривичната постапка. Во случај да ја усвои жалбата Уставниот суд има право да одреди временски период во кој надлежниот суд има обврска да донесе одлука, а може да одреди и правично обесштетување.

Во наредниот случај **Славичек против Хрватска** судот констатирал дека обраќањето до Уставниот суд претставувало делотворно правно средство, и не ја прифатил жалбата на подносителот бидејќи утврдил дека не се исцрпени сите правни средства предвидени со домашната легислатива. Во 2005 година во Република Хрватска е донесен нов закон за судови кој во посебна глава го регулира правото на судење во разумен рок. Во овој дел одлучувањето на судење во разумен рок е во надлежност на редовните судови, но после одлуката на Врховниот суд може да се поднесе уставна тужба до Уставниот суд на Хрватска.

Со законот за судови кој Република Хрватска го донесе во 2013 година (службен весник бр.28/13) е утврдено дека е забранет секој облик на влијанија при донесувањето на судска одлука, посебно секој облик на присила спрема судиите, злоупотреба на службените овластувања и лични влијанија, како и користење на медиуми со кој би се влијаело на текот и исходот на постапката. И во новиот закон има посебна глава за судење во разумен рок со која се предвидуваат две правни средства и тоа барање за заштита на правото на судење во разумен рок и барање за исплата на правично обесштетување заради судење во неразумен рок. За барањето одлучува претседателот на судот, а по жалба одлучува непосредно повисокиот суд. Со Уставниот закон за Уставен суд на Република Хрватска може да се поднесе уставна тужба за повреда на правото на судење во разумен рок и кога не се исцрпени сите правни средства.

И Уставниот суд на **Босна и Херцеговина** одлучува по жалби за повреда на правото на правично судење, односно согласно Уставот на БиХ истиот одлучува за повреди на права утврдени со Европската конвенција за човекови права и основни слободи.⁸ Судската пракса на Уставниот суд на БиХ покажува дека постојат голем број на предмети каде е утврдена повреда на

⁸ L. Zilić: *Pravo na pravično suđenje u krivičnom postupku*

правично судење што од друга страна е сериозен знак дека е потребно надлежните судови да преземат мерки за почитување на човековите права во оваа сфера.

3. АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД НАБЉУДУВАЊЕТО НА СУДСКИТЕ ПРЕДМЕТИТЕ

3.1. ОПШТИ ПОДАТОЦИ

За време на периодот на набљудување беа опфатени 54 **предмети** во Основниот суд Скопје 1 и 2. Во оваа насока беа анализирани случаи и во кривичната, но и граѓанската постапка, а во овој извештај ќе биде прикажано и почитувањето на принципот за фер и правично судење во граѓанските предмети. Иако во основа во најголем дел од случаите принципот на правично судење се врзува со кривичната област и правата на осудените лица, сепак треба да се истакне дека меѓународните стандарди важат за сите постапки без разлика на содржината на предметите, па во таа насока особено во граѓанските предмети се нагласува потребата од правото на пристап до судот и правна помош во граѓанските постапки. Истовремено и во граѓанските постапки е потребно право на процесна еднаквост, јавно и контрадикторно судење, сослушување, како и право на јавно објавување на пресудата.

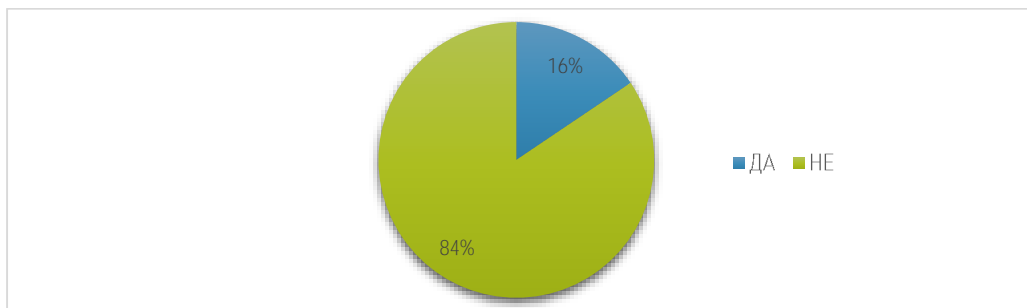

За кое кривично дело се обвинува.

Во делот на кривичните предмети кои беа набљудувани може да се утврди дека најголем дел се однесуваа за дела од областа на организиран криминал, односно 12 случаи за злоупотреба на службената положба и

овластување, 7 случаи за неовластено производство и пуштање во промет наркотични дроги и други прекурзори, по 5 случаи за злосторничко здружување, како и криумчарење, а помал е бројот на останатите дела кои спаѓаат во групата на кривични дела од областа организиран криминал и корупција. Во кривичните предмети бројот на обвинети лица бил 199.

Имајќи ги во предвид измените на Законот за кривична постапка со кој се утврдува можноста за скратена постапка, од спроведените набљудувања било утврдено дека само во 7 случаи на предмети од кривичната област била применета скратена постапка, додека за останатите се водела редовна постапка.

Дали се води скратена постапка.

Заради специфичноста на прашалникот беа опфатени само 9 предмети од ОС Скопје 2, односно беа мониторирани само точно одбрани граѓански постапки во доменот на примена на меѓународните стандарди за фер и правично судење. Граѓанските предмети се однесуваа за спорови од работни односи, облигациони односи, остварување на правото на сопственост, надомест на штета и стечајна постапка. Во овие предмети бројот на тужени лица бил 12.

4. СТАНДАРДИ ЗА ФЕР И ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ

Секоја правна држава на своите граѓани треба да им гарантира еднаков пристап до правдата, а со тоа и остварување на стандардите за фер и правично судење. Со имплементирањето на стандардите се зацврстува довербата на граѓаните во судството и се почитуваат основните човекови слободи и права. Но стандардите за фер и правично судење не се однесуваат само на постапката, туку и пред нејзиното започнување имајќи ја пред се во предвид пресумпцијата на невиност, пристапот до правдата, можноста за одбрана и секако правото на жалбата. Судот е клучен механизам во остварувањето на правото на фер и правично судење кој е воедно должен да ја гарантира еднаквоста на оружјата. Концептот *правично судење* во себе вклучува повеќе аспекти од судскиот процес, како што е правото на пристап до судот, истрагата во присуство на обвинетиот, ослободеност од само - инкриминирање, еднаквост на средствата, право на постапката во која се спротивставени двете страни и образложена пресуда.

4.1. ПРАВО НА НЕЗАВИСЕН И НЕПРИСТРАСЕН СУД

Членот 6 од Европската конвенција за човекови права и основни слободи јасно ги дефинира стандардите и начелата за фер и правично судење, а посебен акцент става врз судиите во постапката, кои треба да обезбедат нивно почитување. Секој судија треба на почетокот од судењето да се потсети на обврските кои произлегуваат од оваа Конвенција, а при заклучувањето на постапката да провери дали ја извршил оваа должност. Судијата е тој кој мора да осигури дека обвинетиот е соодветно застапуван, посебно за кривичните случаи каде треба да се создадат посебни услови за *ранливите* обвинети. Судијата е одговорен да осигури дека се почитува начелото на еднаквост на средствата, што значи дека секоја странка мора да има разумна можност да го изнесе својот случај во услови кои не ја ставаат во значително понеповолна положба во однос на противникот.

Судската независност како важен постулат во остварувањето на правдата е утврдена во повеќе меѓународни документи меѓу кои Универзалната декларација за човекови права, како и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права. Имено во МПГПП во членот 14 е наведено дека “Секое лице има право неговиот случај да биде расправан праведно и јавно пред **надлежен независен и непристрасен суд**, установен со закон...” Прашањето на судска независност е утврдено и во ЕКЧП во членот 6 кој го утврдува правото на правично судење. Имено во Конвенцијата е наведено

дека “Секој, при определување на неговите граѓански права и обврски или кога е кривично гонет, има право на правично судење во разумен рок, пред **независен и непристрасен трибунал** основан со закон”. На овој начин, основниот сегмент за пристап до правдата, како и обезбедувањето на правично судење е пред се постоењето на независен и непристрасен суд.

За остварувањето на правото на правично судење од особено значење е Препораката CM/REC (2010) на Комитетот на министри за **независноста, ефикасноста и улогата на судиите** на Советот на Европа⁹ која предвидува дека судската независност е предуслов за владеење на правото и основ за фер судење. За да може да се обезбеди судската независност потребно е државата да изгради стандарди со кои ќе се гарантира самостојноста на судиите и да овозможи предуслови според кои секој судија ќе може независно и без притисоци да ги носи своите одлуки. **Ефикасноста** се дефинира како донесување на квалитетна одлука во разумно време следејќи ги претпоставките за фер судење. Судиите имаат обврска да обезбедат ефикасен менаџмент на предметите за кои тие се одговорни и по кои постапуваат, а државата е должна да обезбеди услови во кои ќе можат судиите да ја исполнуваат својата мисија, но и да ја заштитат судската независност и самостојност. За да може тоа да се постигне потребно е обезбедување на соодветни ресурси, технички и просторни предуслови како и опрема, кои ќе му овозможат на судот да го применува правото согласно член 6 од ЕКЧП.¹⁰

Правото на **непристрасно судење** е исто така едно од правата кои овозможуваат фер и правично судење. За да може да се обезбеди непристрасно судење предвиден е инструментот “изземање на судија или поротници”. Правото на непристрасност на судот бара судиите или поротниците да немаат интереси во спорот, односно постапките да се водат правично и да се почитуваат правата на сите страни во спорот. Комитетот за човекови права на ООН истакнува дека непристрасноста “значи дека судијата не смее да има однапред формирано мислење за случајот кој го води, како и дека не смее да постапува на начин кој ќе ги фаворизира интересите на едната страна во спорот”.¹¹ Основните принципи за

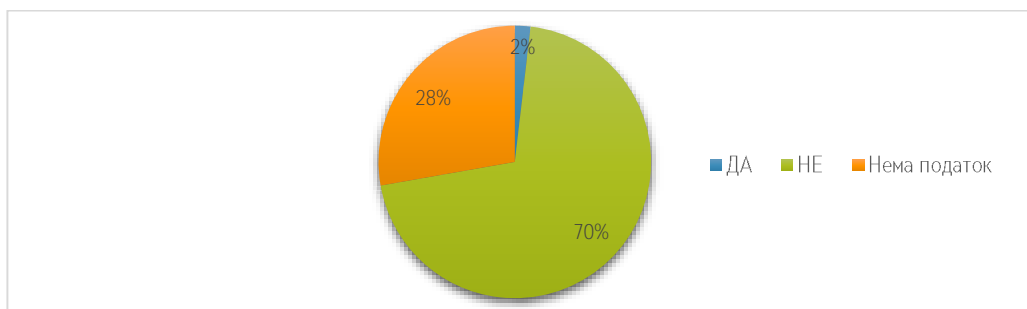
⁹ Препораката CM/Rec (2010) 12 на Комитетот на министри на земјите членки за: независност, ефикасност и одговорност на судиите на Советот на Европа, усвоена од Комитетот на Министри на 17 ноември 2010 година

¹⁰ Европска конвенција за човековите права и основни слободи
http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MKD.pdf

¹¹ Правично судење, Прирачник / Fair Trials Manual Фонд за хуманитарно право Белград 2001, – види случај Каршунен против Финска (387/1989), 1992 Извештај на Комитетот за човекови права

независност на судството утврдуваат дека “судиите мора да се однесуваат на начин кој обезбедува непристрасност и независност на судот”.

Измамањето е начин да се оспори непристрасноста на судот. Од таа страна овој дел беше опфатен со набљудувањето при што податоците покажуваат дека немало ниту едно побарано измамање на судија или поротник, а во најголем дел, односно во 38 случаи набљудувачите оцениле дека судиите или поротниците немаат оформено мислење кое може да влијае врз одлучувањето, а за 15 предмети не е евидентиран овој податок. Ова покажува дека во поголем број на мониторирани предмети немало сомнение во судската непристрасност, односно само во 1 случај постоело сомнение дека судијата или судијата поротник имал веќе оформено мислење кое може да влијае врз одлучувањето.

Дали судијата имал оформено мислење кое може да влијае врз одлучувањето

Поточно во предметот **КОК.бр. 7/14** каде има 9 обвинети лица за злосторничко здружување и даночно затајување набљудувачот оценил дека судењето било делумно правично сметајќи дека судот бил наклонет кон обвинителството. Набљудувачот констатирал во овој предмет дека одбраната имала само формална улога бидејќи секој предлог или приговор бил одбиван од страна на судот, а воедно одбраната се пожалила дека не и бил даден пристап до сите докази прибрани од страна на ОЈО, како и од другите органи.

На прашањето дали судот се однесувал со заплашување кон било која од страните, во најголем дел односно во 42 случаи одговорот бил негативен, а за 12 случаи не е забележан податок по однос на ова прашање. Ист е резултатот и на прашањето за користењето на дискриминаторски јазик од страна на судот по основ на пол, род, раса и слично.

Судот за време на судењето се однесувал професионално и со должно внимание, при што се забележани само 2 случаи каде набљудувачите имале забелешки по однос на ова прашање. Една од забелешките е што судијата при одржувањето на расправата разговарал на мобилен телефон.

Од останатите одговори 38 се негативни, а во 14 случаи не е нотирани овој податок.

Прашањето кое се однесува **дали судот обезбедил процедурална рамноправност на двете страни или оставил впечаток дека е пристрасен** е проблематично бидејќи одговорите со *ДА* и *НЕ* може да се однесуваат на двете прашања, што може да доведе до погрешни заклучоци. Така со позитивен одговор *ДА* се изјасниле 21 набљудувачи што може да значи дека во 21 случаи судот обезбедил процедурална рамноправност, но и во толкав број на случаи судот да оставил впечаток дека е пристрасен. Со *НЕ* одговориле 9 набљудувачи, а по однос на ова прашање нема податок во 24 набљудувани предмети.

4.2. ПРАВО НА СУДЕЊЕ ВО РАЗУМЕН РОК

Имајќи во предвид дека периодот на набљудување е краток и во неколку месеци, по однос на ова прашање нема поголеми забелешки од набљудувачите.

Европскиот суд за човекови права нема воспоставено квалитативни параметри за да се утврди разумното времетраење на постапката, за таа цел поаѓа од „особените околности“ на случајот во комбинација со системските карактеристики на правниот и судскиот систем на засегнатата држава. Содржината на „особени околности“ ја сочинуваат: сложеноста на случајот, повреденото добро на оштетеното лице, придонесот на подносителот во одолговлекувањето на постапката, придонесот на јавните органи во одолговлекувањето на стадиумите на постапката (преоптовареноста на судовите не се прифаќа за аргумент на државата, ЕСЧП и наложува на државата да изнајде ефикасен модел на постапка).¹²

Во Македонија не постоеше делотворно правно средство до 2006 година кога со Законот за судови се вовеле право на тужба за заштита на правото на судење во разумен рок. Првобитно беше предвидено само право на надоместок на штета заради повреда на правата, додека со измените на Законот за судови од 2008 година се вовеле одредба со која Врховниот суд доколку утврди повреда да може да одлучи по предметот, односно да определи рок за постапување. Согласно Законот за судови “странката може да поднесе барање во текот на постапувањата пред домашните судови, а најдоцна шест месеци сметано од денот на правосилноста на одлуката.

¹² Luis Lopez Guerra (судија во Европскиот суд за човекови права), *Неразумни одолговлекувања, iustitia бр.3, 2010 година, Академија за обука на судии и јавни обвинители на Република Македонија, сѝр. 22*

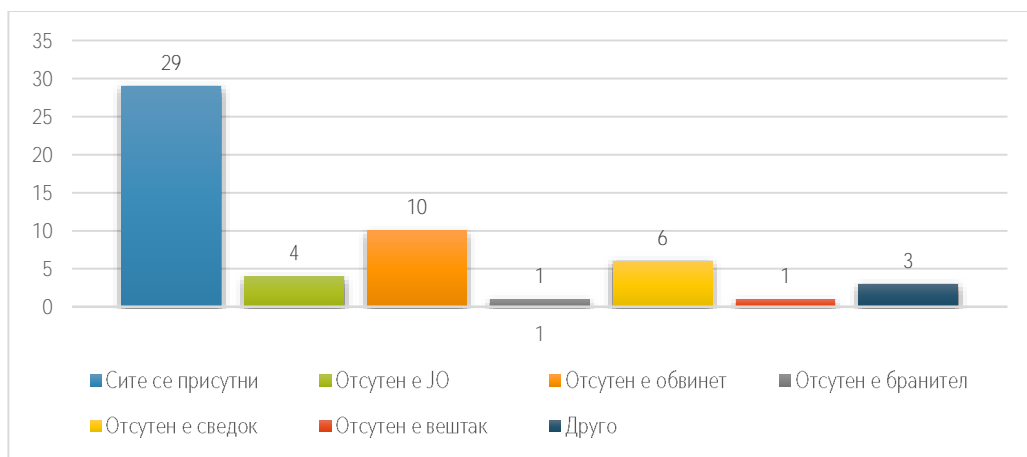
Врховниот суд на Република Македонија постапува по барањето кое ги исполнува критериумите во рок од шест месеци од неговото поднесување и одлучува дали понискиот суд го повредил правото за судење во разумен рок, притоа имајќи ги предвид правилата и принципите утврдени со Европската конвенција за човекови права и основни слободи, а особено сложеноста на предметот, однесувањето на странките во постапката и однесувањето на судот кој постапувал”. Истовремено законот утврдува дека “доколку Врховниот суд утврди повреда на правото за судење во разумен рок со решението ќе определи рок во судот, пред кого постапката е во тек, да мора да одлучи за правото, обврската или кривичната одговорност на подносителот на барањето и ќе досуди правичен надоместок за подносителот на барањето заради повреда на неговото право за судење во разумен рок”.¹³

Постојат повеќе пресуди за повреда правото на судењето во разумен рок против Република Македонија. Тука може да се истакне случајот на **Марковски против Република Македонија** (број 22928/03). Жалителот се жалел дека должината на постапката била несоодветна со барањето за судење во “разумен рок” предвидено во член 6 став 1 од ЕКЧП. Судот утврдил дека граѓанската постапка започнала на 11 август 1995 година, кога жалителот ја поднел тужбата пред Основниот суд Скопје. Постапката завршила на 27 Март 2003 година кога Врховниот суд ја усвоил ревизијата поднесена од страна на работодавачот и го потврдил престанокот на работниот однос поради отпуштање од работа на жалителот.

Во пресудата Европскиот суд за човекови права утврдил повреда на правото на судење во разумен рок и нагласил дека е обврска на државата договорничка да го организира нејзиниот правен систем на таков начин што нејзините судови да можат да го гарантираат секому правото на добивање на конечна одлука во споровите поврзани со граѓанските права и обврски во разумен рок.

Иако не може да се извлече заклучок за судењето во разумен рок сепак општ впечаток од анализираниите прашалници е честото одложување на рочиштата. Од добиените податоците за набљудуваните предмети може да се види дека во 53% биле присутни сите повикани лица, односно во 29 предмети. Во останатиот дел најмногу отсутувало обвинетото лице (во 10 предмети), како и сведоците (во 6 предмети). Во незначителен број е отсутството на бранителот или вештото лице, но во 7 % проценти (4 предмети) отсутувал и јавниот обвинител.

¹³ Службен весник бр.58/2006, 35/2008, 61/2008, 118/2008, 16/2009, 150/2010, 39/2012

Присуство на главна расправа

Новиот Закон за кривична постапка не предвиде измени во делот на одржувањето на главната расправа, па во член 359 е утврдено дека главната расправа се одржува непрекинато, а во случаите кога не е можно главната расправа да се заврши на една главна расправа, претседателот на советот одлучува расправата да ја продолжи наредниот работен ден. Во 26 набљудувани предмети било забележано дека расправата/рочиштето еднаш била/о одложена/о во 10 случаи, два пати била/о одложена/о во 9 случаи, три пати во 5 случаи, 4 пати во 1 случај и 6 пати во еден предмет. За 28 предмети не е забележано дали и колку пати биле одлагани главните расправи/рочиштата.

Со оглед на тоа што во прашалниците од набљудуваните предмети нема целосен податок за број на изречени мерки за безбедност, не може да се утврди точната причина заради отсуството на обвинетото лице, односно дали постоеле објективни причини кои зависат од органите кои ги спроведуваат мерките за безбедност. Во дел од прашалниците е наведено дека на обвинетите лица им била изречена мерка притвор, но за дел судот немал сознанија каде се наоѓаат обвинетите лица или пак не можела уредно да се спроведе доставата. Во предметот **КОК.бр.13/12** била одложена главната расправа заради отсуство на ЈО, а во предметот **К.бр.58/14** четири пати била одложена главната расправа поради отсуство на дел од учесниците во постапката. Во овој предмет бил одбиен предлогот на ОЈО да се читаат исказите на сведоците кои не дошле на расправата. Во предметот **К.бр.97/13** судот дал наредба за присилно доведување на сведок. Воедно загрижува отсуство на обвинет кој бил во притвор или затвор бидејќи истиот требало уредно и навремено да биде спроведен на закажаната расправа од страна на затворските служби. Во предметот **КОК.бр.83/14** е заведено дека

во периодот на следење истиот бил одложен 8 пати, а во предметот **К.бр.58/14** обвинетото лице не било спроведено од притвор.

Во оваа насока треба да се нагласи дека судот е потребно да ги користи сите механизми кои ги предвидува законот во делот на спроведувањето на уредна достава, а за обвинетиот кој бил уредно поканет, а не присуствувал на главна расправа, судот има на располагање и мерки за присилно доведување. Законот за кривична постапка предвидува на обвинетиот да му се суди во отсуство само доколку е во бегство или ако не е достапен на државните органи, а притоа постојат особено важни причини да му се суди во отсуство. Дополнително судот е должен да ги извести сведоците дека во случај на неоправдано изостанување истите може присилно да се доведат до судот, или да ги казни со парична казна доколку постои уредна покана, а изостанокот не се оправда. Секако податоците од набљудувањето повторно го истакнуваат како проблем отсуството кое може да биде последица заради неуредна достава, но и заради недоволната свест кај граѓаните за потребата од присуство на главната расправа.

4.3. “ЕДНАКВОСТ НА ОРУЖЈАТА”

Во дефинирањето на правично судење особено значаен е принципот “еднаквоста на оружјата” што подразбира еднакви можности на странките во презентирањето на доказите, како и еднаков третман од страна на судот. Тоа значи дека секоја од странките во постапката мора да има разумна можност за претставување на својот случај пред суд, односно дека едната страна нема да биде ставена во понеповолна положба во однос на другата страна.

Праксата на Европскиот суд за човекови права, покажува дека “еднаквоста на оружјата” значи страните во спорот да имаат еднаква процедурална положба за време на судењето и да имаат еднаква положба во делот на изнесувањето на одбраната или обвинението.¹⁴ Во кривичните постапки еднаквоста на оружјето е гаранција за правото на одбрана. Принципот бара доволно време, како и можности за подготовка на одбраната, но опфаќа и право на бранител, правото да се предложат и испитаат сведоци и правото на обвинетиот да биде присутен за време на судењето. Прекршувањето на принципот ќе се случи доколку обвинетиот не добие информации потребни за подготовка на одбраната, ако му биде ускратен пристапот до вештите лица или сведоците и не му се дадат еднакви можности како на обвинителот, односно оштетениот во постапката.

¹⁴ *Правично судење, Прирачник / Фонд за хуманистично право, Белград 2001*

“Еднаквоста на оружјето” го гарантира правото на правично судење па така ЕСЧП во предметот **Боениш против Австрија** заклучил дека ако на судскиот вештак кој го предложила одбраната не му се овозможени истите предуслови кои му биле овозможени на вештото лице предложено од обвинителството станува збор за повреда на член 6 став 1 од Европската конвенција за човекови права и основни слободи.¹⁵

На прашањето дали одбраната и обвинителот биле еднакво третирано од судијата во врска со приговорите во 36 случаи е даден позитивен одговор, додека во 18 случаи недостасува овој податок. На прашањето дали одбраната ги имала истите можности како и обвинителството во предлагањето на доказите во 36 случаи е даден позитивен одговор, во 1 случај негативен одговор, додека за 17 случаи нема податок. Ваквите податоци генерално укажуваат на почитување на принципот на “еднаквост на оружјата” и правично судење, што е позитивен тренд имајќи во предвид дека кај претходниот модел на кривична постапка најголемите забелешки се однесуваа за нееднаквиот третман на странките, односно со мислење дека судот е секогаш понаклонет кон обвинителството.

Во предметот **КОК.бр.7/14** е забележано дека одбраната се пожалила дека времето за подготовка не било доволно, а според оцена на набљудувачот одбраната не била еднакво третирана од страна на судот, ниту пак ги имала истите можности во предлагањето на докази. Во неколку од предметите одбраната се пожалила дека немала пристап до доказите, па така во предметот **КОК.бр.1/13** за обвинети лица за кривично дело член 394 ст.1 –Злосторничко здружување, одбраната се пожалила дека не ѝ бил даден пристап до сите докази прибрани од страна на обвинителството. Исто така и во предметот **КОК.бр.62/14** каде има 3 обвинети лица по член 215 и член 396 ст.2 од Кривичниот законик одбраната се пожалила дека не ѝ бил даден пристап до сите докази прибрани од страна на ЈО. Воедно во овој случај била дадена забелешка од бранителите дека дел од доказите ги нема во листата на предложени докази.

Од набљудуваните предмети е утврдено дека во 15 случаи за време на директното испитување обвинителството кое го повикало сведокот оставило впечаток дека добро го владее случајот и знае што прашува, а во 1 случај делумно го владеело случајот, и во 38 случаи нема податок за ова прашање. Перцепцијата на набљудувачите е дека одбраната била послабо подготвена, односно само во 7 случаи за време на директното испитување, оставила

¹⁵ *Право на правично судење, Водич за примена на член 6 од ЕКЧП, Нула Мол и Каџарина Харби, 2006, издавач Совети на Европа, види случај Bönisch v. Austria, 6. мај 1985 (Application no. 8658/79)*

впечаток дека добро го владее случајот и знае зошто ги поставува прашањата. На ова прашање делумно е даден одговор за еден предмет, а во 46 случаи недостасува одговор на ова прашање.

4.4. ЈАВНО СУДЕЊЕ

Јавното судење во разумен рок пред независен и непристрасен трибунал претставува дел од стандардите за фер и правичното судење. Членот 6 на Европската конвенција за човековите права и основни слободи гарантира на секого дека за време на определувањето на неговите граѓански права и обврски или кога е кривично гонет да има право на јавно судење. Оваа одредба бара присуство на главната расправа од двете страни, како и расправата да биде отворена за јавноста. Јавната расправа е суштинска за правично судење, а истото го има констатирано Европскиот суд за човекови права во случајот *Аксен против Сојузна Република Германија*.

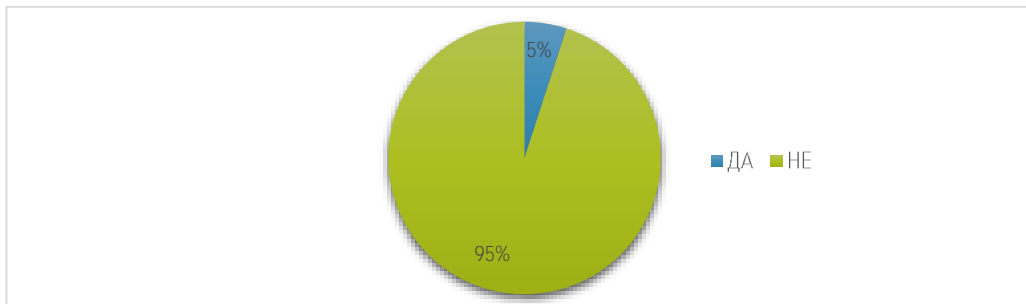
Јавноста на судењето е значајна бидејќи на тој начин се гарантира и довербата во судството, како и избегнувањето на евентуални притисоци или влијание за време на судската постапка. Во Законот за кривична постапка во член 5 е дефинирано дека **“Лицето обвинето за кривично дело има право на правно јавно судење”, а во член 6 се уредува прашањето на судење во разумен рок**. Прашањето за правото на јавно судење е утврдено и во Универзалната декларација за човековите права, како и во Меѓународниот пакт за граѓански и политички права. Јавната расправа всушност претставува усна расправа за суштината на спорот во присуство на јавноста, вклучувајќи ги и медиумите.¹⁶

Доколку се погледнат податоците од набљудувањето може да се види дека во најголем дел судењата биле јавни, односно во 48 случаи истите се одвивале јавно, а во 6 случаи не е забележано дали судењето било јавно.

Присуството на медиумите било дозволено во 38 случаи, а во 2 случаи претставниците на јавноста и медиумите биле спречени да присуствуваат на судењето. Во едниот случај јавноста била исклучена заради заштита на интересите на малолетник, а во другиот случај заради други околности. За 14 случаи не е заведено дали претставниците на јавноста или медиумите биле спречени да присуствуваат на судењето. Податоците покажуваат дека во најголем дел се спроведувале јавни судења со дозвола на присуство на

¹⁶ *Правично судење, Прирачник / Fair Trials Manual, Фонд за хуманистичарно право Белград 2001 (превод на Amnesty International Fair Trials Manual)*

јавноста и медиумите, но во 15 случаи местото и времето на судењата не биле јавно објавени на таблата надвор од судницата.

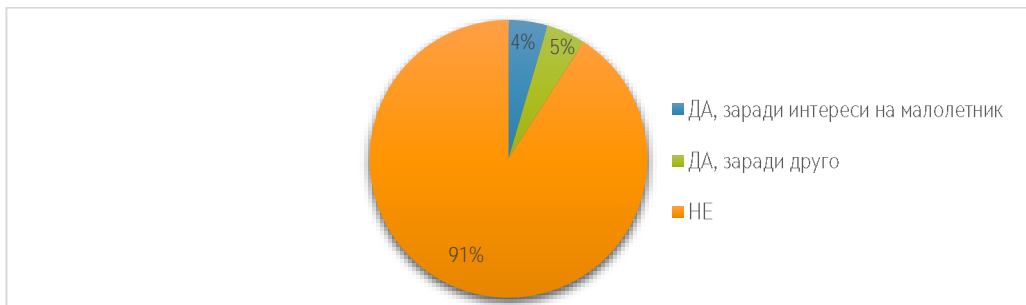

Дали претставниците на јавноста или медиумите беа спречени да присуствуваат на судењето.

Така на пример во предметот **К.бр.57/12** не било објавено времето и местото за одржување на расправата како и во која судница ќе се одржи, а во предметот **К.бр.86/14** за расправата која била презаказана, не била доставена информација до набљудувачот.

За предметот **К.бр.29/14** против 4 обвинети лица по член 353 ст.5 - Злоупотреба на службената должност, иако расправата претходно била закажана за 11.11.2014 година во 11:00 часот, истата се одржала во 09:00 часот. Бидејќи набљудувачот не успеал да биде присутен на расправата побарал од кривичното одделение да го информираат дали и за кога има закажано нова расправа. Од одделението не добил одговор бидејќи не било внесено како датум, а неколку дена подоцна кога набљудувачот повторно сакал да добие информација за следен датум по овој предмет му било кажано дека предметот е затворен.

Постојат исклучоци на јавното судење заради заштита на моралот, јавниот ред или националната безбедност, а посебна заштита се обезбедува кога се работи за интереси на малолетен престапник, односно дете согласно дефиницијата на Конвенцијата за правата на детето.

Дали јавноста беше исклучена целосно или од дел од судењето.

Имајќи во предвид дека претходните податоци покажуваат дека само во 2 случаи претставниците на јавноста и медиумите биле спречени да присуствуваат на судењето, а истото е нотирано и во делот на исклучувањето (2 случаи) можеме да заклучиме дека во останатите предмети судењата биле јавни, односно било овозможено присуство на претставници на јавноста, како и на медиумите.

4.5. ПРЕСУМПЦИЈА НА НЕВИНОСТ

Европската Конвенција за човекови права и основни слободи во член 6 точка 2 дефинира дека “Секој кривично обвинет ќе се смета за невин се додека не се докаже дека е виновен во согласност со законите”. ЕКЧП е обврзувачки меѓународен акт за сите земји членки на Советот на Европа и претставува составен дел од нивната домашна легислатива. Во таа насока доколку е сторена повреда на правата загарантирани со оваа конвенција, граѓаните имаат право да се жалат до Европскиот суд за човекови права во Стразбур.

Пресумпцијата на невиност е утврдена со Уставот на Република Македонија каде е утврдено дека “*Лицето обвинето за казниво дело ќе се смета за невино се додека неговата вина не биде утврдена со правосилна судска одлука*” а во Законот за кривична постапка покрај основното начело сместено во став 1 во кое стои дека „лицето обвинето за кривично дело ќе се смета за невино се додека неговата вина не биде утврдена со правосилна судска пресуда“, додаден е уште еден став со кој сега државните органи, средствата за информирање и сите останати се должни да го почитуваат ова начело. Во овој член 2, став 2 стои: „државните органи, средствата за јавно информирање и другите лица се должни да се придржуваат до правилото од ставот 1 од овој член, а со своите јавни изјави за постапката која е во тек не смеат да ги повредат правата на обвинетиот и оштетениот, како и судската независност и непристрасност“.

Основи на пресумпцијата на невиност се и правото лицето да не сведочи против себе или да ја признае вината, како и правото на молчење. За да се почитува принципот на пресумпција на невиност товарот на докажување го носи обвинителството. Обвинителството треба да ја докаже вината на обвинетото лице, па во таа насока податоците од набљудувањето покажуваат дека судот ја почитувал пресумпцијата на невиност и товарот на докажување го имало обвинителството, односно не постоеле дејствија кои сугерирале дека товарот на докажување е на обвинетиот.

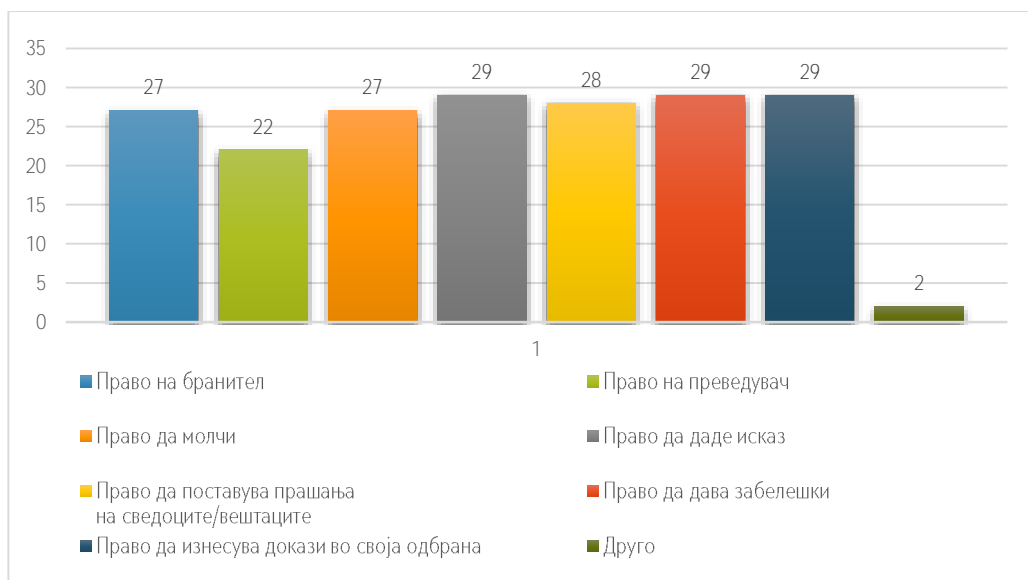
Со новиот Закон за кривична постапка се вовеле англо - саксонскиот стандард на докажаност “надвор од разумно сомневање”.¹⁷ Во Статутот на Меѓународниот кривичен суд се утврдува дека “за да може обвинетиот да биде осуден судот мора да биде убеден надвор од разумно сомневање во вината на обвинетиот”. Овој стандард на докажување бара оправдување на осудителната пресуда, кој е повисок стандард од претходниот утврден во стариот ЗКП, каде беше потребно “доволно докази”. Во 7 случаи или во 12% е нотирано дека истото е сторено од страна на судот, односно дека при објавувањето на пресудата судијата ставил до знаење дека неговите наоди се основани надвор од разумно сомневање. Во 5 случаи (9%) судот не постапил според горенаведеното, а за 42 предмети нема податок по однос на тоа дали судијата при објавувањето на пресудата ставил до знаење дека неговите наводи се основани надвор од разумно сомневање.

4.6. ПРАВА НА ОБВИНЕТИТЕ ЛИЦА

Правата на обвинетите лица се дел од принципот на фер и правично судење. Во Европската конвенција за човекови права и основни слободи како минимални права на обвинетото лице се: лицето да биде веднаш детално известно на јазик кој го разбира за природата и основот на обвинението, да има доволно време и адекватни услови за подготовка на одбраната, да има право да се брани сам или со бранител по свој избор, или доколку не располага со средства за бранител да добие бранител по службена должност, да ги сослуша сведоците, како и да добие преведувач доколку не го разбира или не го зборува службениот јазик на судот. На сличен начин и Меѓународниот пакт за граѓански и политички права ја уредува проблематиката за правата на обвинети лица. Имено МПГПП утврдува дека “секој кој е обвинет за кривично дело има еднакви права во делот да присуствува на судењето, да се брани сам или со помош на бранител, како и да му се обезбеди бранител бесплатно ако не може сам да го плати”.

Позитивен е примерот **К.бр.97/13** каде судот во неколку наврати ги објаснувало правата на обвинетото лице кое не го искористило своето право за бранител односно се бранело само.

¹⁷ Член 403 шточка 3 од Закон за кривична постапка “јавниот обвинител или шужителот не докажал надвор од разумно сомневање дека обвинетиот го сторил делото за кое се обвинува”.

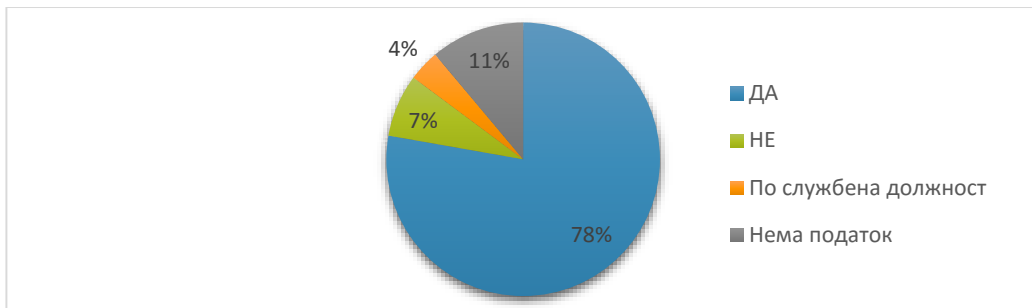

Дали обвинетиот беше поучен за неговите права.

Во правата на обвинетиот е да присуствува на судењето, па од страна на набљудувачите било констатирано дека само во 1 случај обвинетиот бил исклучен, а во 34 случаи е заведено дека обвинетиот бил присутен за време на судењето, додека во 19 случаи овој податок не е евидентиран.

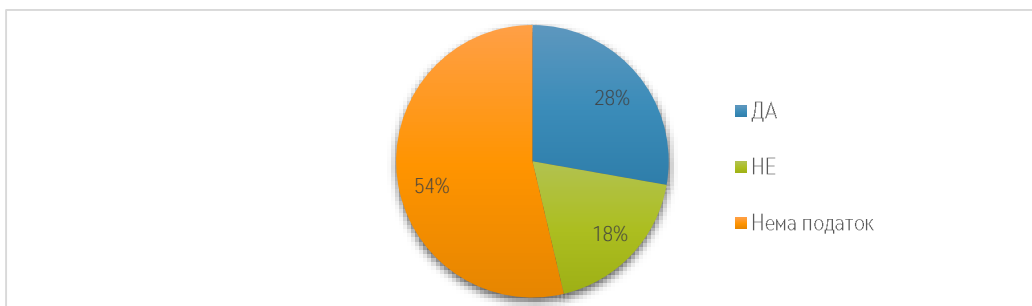
Истовремено е важно обвинетиот да знае односно да биде прашан дали разбира за што е обвинет. Така во 30 набљудувани предмети обвинетите лица биле прашани дали разбираат за што се товарат, во 2 случаи не, а во 22 случаи нема податок по однос на ова прашање. Во предметот **К.бр.47/14** обвинетиот не бил прашан дали разбира за што е обвинет. Доколку обвинетото лице не разбрало судот дал појаснување во 13 случаи за кое кривично дело лицето се обвинува, а евидентирани се случаи каде обвинетите лица ја признале вината (**КОК.бр.64/14**) при што судот поставил прашање за да се провери признанието во правец на сите обележја на кривичните дела, како и за доброволноста на признанието и свесноста од последиците од признанието.

Податоците од набљудувањата покажуваат дека во 42 случаи обвинетото лице имало свој бранител, додека во 2 случаи му бил назначен бранител по службена должност. Во 4 случаи, или 7% првообвинетиот немал бранител, односно во овие случаи каде обвинетите немале бранител, постапката се водела за кривични дела за кои одбраната не е задолжителна. За 6 случаи нема забележано дали обвинетото лице имало свој бранител или бранител по службена должност.

Дали обвинетиот имаше бранител.

Меѓународните стандарди воедно утврдуваат забрана за вознемирување и заплашување на адвокатот, правото на доверливост во комуникацијата со бранителот, како и правото на бесплатна правна помош. Едно од основните права на обвинетиот е правото на бранител. Законот за кривична постапка утврдува и постоење на задолжителен бранител и бранител по службена должност. Ако обвинетиот е нем, глув или неспособен самиот успешно да се брани, или ако против него се води кривична постапка за кривично дело за кое во законот е пропишана казна доживотен затвор, мора да има бранител уште при првото испитување. Обвинетиот мора да има бранител ако против него е определен притвор за времето додека трае притворот. ~~Кога тоа ја го владее одбрана аостред~~ ~~взаимна~~ состојба не може да ги поднесува трошоците на одбраната, на обвинетиот може по негово барање да му се постави бранител, кога тоа го бараат интересите на правдата, а особено тежината на кривичното дело и сложеноста на случајот.

Дали обвинетиот беше поучен за правото на бесплатна правна помош.

Во тој дел во 15 случаи обвинетото лице било поучено за правото на бесплатна правна помош, а во 10 случаи не било поучено (во останатите нема податок). Иако Законот за кривична постапка предвидува дека во права на обвинетиот (член 70) обвинетиот има право да добие бесплатен бранител доколку нема средства да плати, а тоа го бараат интересите на правдата, како и тежината на кривичното дело и сложеноста на случајот, а се предвидува и

одбрана на сиромашните, мал е бројот на случаи кога лицето било поучено за правото на бесплатна правна помош. Ваквите податоци доведуваат до заклучок дека судовите не секогаш проверуваат дали обвинетото лице е финансиски способно да ги покрие трошоците на одбраната и дека реагираат најчесто во случаи кога законот предвидува задолжителна одбрана. Правото на бесплатна правна помош зависи од исполнувањето на два кумулативни услови: лицето да не може да ги надомести трошоците за својата одбрана и бесплатната правна помош да биде во интерес на правдата.

Новиот ЗКП предвидува поголема слобода, односно доволно време за подготвување на одбраната на обвинетиот за време на целата постапка, а посебно внимание се посветува во подготовката на главната расправа. Поканата до обвинетиот мора да се достави така што помеѓу нејзиното доставување и денот на главната расправа мора да има доволно време за подготвување на одбраната, а најмалку 8 дена.

Потоа, пред започнувањето на првото испитување осомничениот задолжително ќе се поучи дека може да земе бранител по свој избор со кого може насамо да се советува и кој може да присуствува на испитувањето и дека има право на увид во списите и да ги разгледува предметите кои се одземени. Секако правото на одбрана предвидува и право на искусен, компетентен и ефикасен бранител. Бранителот треба да го извести својот клиент за неговите законски права и должности, како и за правниот систем. Бранителите мора да им помогнат на своите клиенти и да ги преземат сите мерки во остварувањето на нивните права и интереси. Набљудувачите нотирале дека во 53% бранителите квалитетно биле подготвени за случајот и не оставиле впечаток дека не ги застапуваат соодветно своите клиенти.

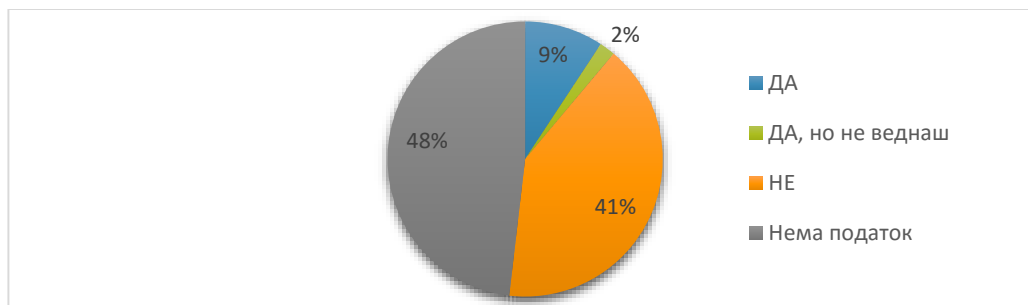
Во одреден дел од предметите е забележано дека прашањата кои биле поставувани биле делумно јасни, како на пример во предметот **К.бр.75/14**. Во овој предмет се работи за 5 обвинети лица кои се товарат за пронаоѓање и присвојување на археолошки пронајдоци со непроценлива вредност за РМ и при набљудувањето било забележано дека прашањата кои се поставувале биле делумно јасни, а вкрстеното испрашување не се спроведувало непречено бидејќи ЈО прекинувал со приговори, откако сведокот ќе почнел да одговара при што истите биле прифаќани од советот.

Правниот систем кај нас го гарантира правото на молчење, но нема изречно предвиден механизам како молчењето влијае на судот. Според проценка на набљудувачите, судот не извлекол негативни заклучоци од користењето на правото на молчење, што не е лесно да се заклучи во случаите кога судот тоа нема изречно да го каже, па заклучоци би можеле да

се изведуваат од дополнително анализирање на бројот на осудителни пресуди во случаите кога обвинетиот го користел ова право.

Во вкупно 4 случаи одбраната се пожалила дека нема пристап до доказите, односно во 3 случаи одбраната немала пристап до сите докази, а во 1 случај не им биле доставени доказите. Меѓутоа оваа поплака била дадена на главната расправа каде бранителите се пожалиле дека не успеале да го остварат своето право кое е загарантирано во ЗКП за увид во списите како едно од битните права на одбраната. Значајно е дека иако ова право е загарантирано со законот, не постои правно средство заради ограничувањето на пристап до доказите.

Правото на одбрана предвидува и доволно време за подготовка, па значајно е да се знае дали одбраната се пожалила дека немала доволно време за подготовка или имало одредени рестрикции. Набљудувачите забележале дека одбраната во овој дел се пожалила во 2 случаи, а во 21 од набљудуваните предмети немало поплаки.

Право на преведувач

Европската конвенција за човекови права и основни слободи утврдува потреба за бесплатен преведувач со цел остварување на фер и правично судење доколку обвинетиот не го разбира или не го зборува службениот јазик на судот, односно има право на преведување. Од добиените податоци во 22 случаи обвинетото лице немало потреба од превод, во 5 случаи имало потреба од превод, а во 1 случај оваа потреба била дополнително побарана. Во 26 предмети овој податок не е нотирани.

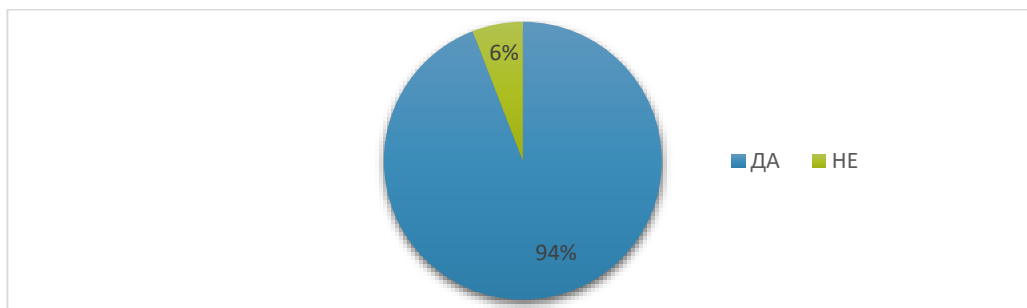
Во оваа насока во предметот **КОК.бр.73/14** е утврдено дека на обвинетите им се обезбедил преведувач, како и во предметот **КОК.бр.83/14** каде исто така е обезбедено превод за обвинетите лица. Квалитетното преведување е од особено значење за фер и правична постапка бидејќи преведувачот не само што преведува искази кои усно се даваат во постапката, туку преведува и документи и други писмени материјали, а квалитетниот превод овозможува и еднаквост на оружјата во постапката.

Точниот превод е неопходен предуслов за правото на правично судење. Сепак нашиот систем не предвидува можност за оспорување на преводот како некомпетентен или пристрасен, како што тоа го предвидува европската директива за правото на преведувач. Податоците пак на набљудувачите покажуваат дека само во 1 случај постоело сомневање, но и во таков случај мора да постои механизам за оспорување на квалитетот на преводот кој е суштински во остварувањето на правото на одбрана.

4.7. ПРАВОТО НА ЖАЛБА

Согласно меѓународните стандарди пресудите мора да бидат изречени јавно, освен доколку не постојат ограничувања во тој поглед и секој кој е суден има право да добие образложена пресуда, при што е потребно да се следат принципите на судење во разумен рок. Согласно МПГПП исклучоци од јавно изрекување на пресуда постојат кога се однесуваат за малолетно лице чија приватност мора да се заштити, кога станува збор за брачни спорови, како и во случаи за старателство над деца. Изрекувањето на пресудата јавно се применува и кога јавноста била целосно или делумно исклучена од судењето.

Од добиените податоци на набљудувачите може да се види дека само во 1 случај пресудата не била изречена јавно, но и тука по однос на ова прашање недостасуваат крајните податоци бидејќи во периодот на мониторирање на предметите донесени се 17 пресуди од кои 13 во кривична постапка и 4 во граѓанска постапка.

Дали пресудата беше јавно изречена и објавена.

Анализирајќи ги засебно сите прашалници може да се заклучи дека во најголем дел постапките не се завршени, односно дека истите траат и закажани се расправи/рочишта во наредните месеци. Во оваа насока треба да се потенцира важноста од целосно набљудување на предметите, односно продолжување на мониторингот за да може дополнително да се анализира и прашањето за спроведувањето на меѓународните стандарди кои бараат јавно

изрекување на пресудата, освен доколку не постојат ограничувања утврдени со закон.

Во предметот **К.бр.97/13** за кривично дело од чл. 418 ст.2 Криминален закон на мигранти каде има едно обвинето лице, на расправата одржана на 06.03.2015 година е одлучено пресудата да биде доставена во писмена форма заради избегнување на дополнителни трошоци бидејќи обвинетото лице е во затвор.

Правните лекови се особено важни за оцена во делот на пристапот до правдата. Европскиот суд нагласува дека, иако во член 6 на Европската конвенција за човекови права и основни слободи изречно не е наведено правото на жалба, сепак тоа право е неделиво од правото за правично судење. Оваа гаранција е потврдена со член 2 од Протоколот 7 кон Конвенцијата во кој се предвидува правото на жалба во кривични дела. Имено во овој член е наведено дека “секој кој е осуден за кривично дело од страна на трибунал ќе има право неговото осудување или казна да биде разгледано од повисок трибунал”.¹⁸

Во оваа насока податоците на набљудувачите покажуваат дека судот во 13 случаи му објаснил на обвинетиот за условите за жалба, а во 2 случаи не. Во овој дел треба да се нагласи дека во член 406 на ЗКП е предвидена поука, односно дека “по објавувањето на пресудата, претседателот на советот ќе ги поучи странките за правото на жалба, како и за правото на одговор на жалбата”. Но и тука останува забелешката дека во најголем број на предмети не дошло до објавување на пресудата.

И податоците од 2013 година покажуваат дека од вкупниот број на мониторирани предмети (37) биле завршени само 15 односно 41%, а 22 предмети (59%) биле се уште во тек. Во 15-те предмети што завршиле вкупно биле осудени 204 лице, а за едно лице било повлечено обвинението.

Имајќи во предвид дека се работи за кривични дела за организиран криминал и корупција каде постапките траат подолго заради комплексноста во степенот на докажување, обемноста на случаите и поголемиот број на обвинети лица, како и вклучувањето на вешти лица за кривични дела од областа на економски криминал, набљудувањата треба да ги опфатат постапките до крај, односно до донесувањето на пресудите со цел да се донесе заклучок за судската ефикасност и судењето во разумен рок.

¹⁸ *Протокол 7 на Европската конвенција за човекови права и основни слободи, Совет на Европа, 1984 година*

4.8. ПРАВОТО НА ПРАВИЧНО СУДЕЊЕ ВО ГРАЃАНСКИ ПРЕДМЕТИ

Европската конвенција за човекови права и основни слободи бара гаранциите од член 6 вклучувајќи го судењето во разумен рок да се применуваат во сите постапки во кои треба да се одлучува за утврдување на граѓански права и обврски. Граѓанските права и обврски се специфичен концепт, односно тоа се права и обврски кои произлегуваат од меѓусебните односи на физичките и правните лица во областа на граѓанското или приватното право. Гаранциите за правично судење се применуваат и во граѓански постапки без разлика дали државата е една од страните во постапката, па во таа насока за судот е важна природата на правата, а не дали тоа е законски регулирано во областа на приватното или јавното право. Целта на членот 6 не е да обезбеди заштита на нови права, туку да обезбеди процедурална заштита на веќе постоечките права во домашниот правен систем. Така на пример во пресудата *Штокало и други против Хрватска* судот утврдил дека во Хрватска не е признаено правото на кое се повикуваат подносителите на жалбата во постапка по вонреден правен лек и затоа е одбиена апликацијата за нејзино разгледување согласно членот 6 на Европската конвенција за човекови права и основни слободи.

Гаранцијата за правично судење вклучува и право на постапување во разумен рок во сите постапки во кој се утврдува или остварува, т.е. извршува одредено граѓанско право или обврска. Според праксата на Европскиот суд за човекови права гаранциите за судење во разумен рок се однесуваат и за управна постапка, извршна постапка, како и постапките пред Уставен суд.

Една од пресудите против Република Македонија за повреда на правото на правично судење во поглед на должината на постапката е *Паризов против Република Македонија* (Жалба бр. 14258/03). Во овој предмет жалителот и други три лица во 1986 година иницирале парнична постапка пред Општинскиот суд Штип за поништување на договор за доживотна издршка. Судот констатирал дека предметот бил во тек пред домашните судови повеќе од 20 години пред воведувањето на правниот лек со законот од 2006 година и сè уште не бил решен, како и дека не можат да се извлечат заклучоци од владините опсервации во врска со ефикасноста на лекот во особени околности како што се околностите на овој случај. Судот сметал дека би било несразмерно да се бара од жалителот да го искористи овој лек. Оспорената постапка не била сè уште завршена во време на разгледувањето на апликацијата, со оглед на тоа дека Врховниот суд не одлучил по вложената ревизија на жалителот од 23 април 2007. Постапките траеле преку 21 година од кои 10 години, 9 месеци и 5 дена потпаѓаат под временската надлежност на Европскиот суд.

Судот сметал дека одолговлекувањето на постапката се должелo на повторувањето на враќањето на предметите на повторно постапување во случајот (види **Зибери против РМ**, бр. 27866/02, § 46, 5 јули 2007). За време на периодот кој потпаѓа под надлежноста *ratione temporis*, случајот бил повторно разгледуван во пет наврати. Сепак, иако Судот не е во позиција да го анализира квалитетот на судската пракса на домашните судови, сметал дека, со оглед на тоа што враќањето на предметите на повторно постапување вообичаено се наредува како резултат на грешките сторени од страна на пониските судови, повторувањето на таквите наредби во рамките на една постапка претставува сериозен недостаток на правосудниот систем.

Слична е пресудата и на **Ризова против Република Македонија** (бр. 41228/02) каде жалителката во 1988 година поднела тужба пред Општинскиот суд Скопје за надомест на штета. Во овој случај од 45 расправи закажани помеѓу 23 ноември 1988 година и 20 септември 1996 година, 17 биле одложени бидејќи судот не успеал да ги повика тужените или предложените сведоци (во една прилика судот побарал полициска помош), седум расправи биле одложени по барање на тужителот заради испитување на некои сведоци или тужените. Судот утврди дека периодот кој е во негова надлежност не започнува на тој датум, туку на 10 април 1997 година, откако Конвенцијата влегла во сила во Република Македонија. Постапките вкупно траеле 14 години, 10 месеци и 10 дена. Судот нагласил дека разумноста на должината на постапката мора да се цени од аспект на околностите на случајот имајќи ги предвид следниве критериуми: сложеноста на предметот, однесувањето на жалителот и домашните органи, и засегнатиот интерес на жалителот во спорот.

Од набљудуваните граѓански предмети е забележано одлагање на рочиште заради неуредна достава на покана за сведоци (**П4.бр.166/2014**) а предмет на тужбата е заради раскинување на договор за работа, а на следното рочиште бил присутен само еден сведок предложен од страна на тужениот, додека другите двајца сведоци иако уредно биле повикани не присуствувале на расправата, при што судот испратил покана со опомена за изрекување на глоба доколку не се појават на следното рочиште.

Предметот **П.бр.444/14** е граѓански спор меѓу физичко и правно лице инвеститор на градба. Се работи за предмет каде еднаш била донесена пресуда и по жалба до Апелационен суд предметот е вратен на повторно судење. На набљудуваното рочиште било донесено решение да се одржи расправа по тужбеното барање и се повикал тужителот во постапката да се сослуша како странка, претходно поучен за неговите права и обврски, како и за казнивоста на давањето на лажен исказ пред судот. По давањето на

исказот истиот одговарал на прашања на судот, а подоцна и на прашања на неговиот адвокат и адвокатот на застапникот на тужениот. Редоследон потоа бил сослушан и застапникот на тужениот, а доказната постапка продолжила со изведување на докази. Странките биле прашани воедно од судот дали имаат некакви дополнителни докази да приложат, а потоа Претседателот на судот донел решение да се затвори доказната постапка. За следното рочиште биле најавени завршни зборови и пресуда. Овој спор во целост траел 5 години и на крај на последното рочиште кое е набљудувано од страна на Коалиција е извршена спогодба меѓу страните по предлог на тужената страна.

За предметот **П.бр.1612/12** на објавата на пресудата не бил присутен тужителот, тужениот и судскиот совет, а пресудата ќе се доставела писмено до странките.

Од набљудуваните предмети и анализата на доставените прашалници може да се заклучи дека одложувањето на рочиштата било најчесто поради отсуството на странките во спорот, а најголем дел од донесените пресуди биле изречени јавно. Набљудувачите оцениле дека судот подеднакво ги третира и се однесува кон страните, а спроведување на доказна постапка била проследена со објаснување на начинот на изведување доказите.

5. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

5.1. ЗАКЛУЧОЦИ

Од набљудуваните предмети и добиените резултати за краток временски период не може да се изведе краен заклучок по однос на прашањето за фер и правично судење. Имено набљудувањето ги опфатило предметите кои веќе биле започнати, а дел од нив не завршиле откако престанало мониторирањето на истите. Од тие причини дел од прашањата не беа одговорени од страна на набљудувачите, ниту пак од досегашните резултати може да се оцени судењето во разумен рок. Од друга страна доколку е потребна целосна анализа за примената на принципот на фер и правично судење потребно е да бидат опфатени и мерките преземени пред започнувањето на судењето. Овие мерки може да влијаат на почитувањето на пресумпцијата на невиност, како и на еднаквоста на оружјата. Тоа подразбира Јавното обвинителство и полицијата да не даваат изјави со кои ќе се даваат квалификации за вината или невиноста на обвинетото лице се до крајниот исход на судењето.

Од анализата на податоците може да се изведе заклучок дека судовите генерално непристрасно и професионално ја извршувале својата функција, односно во ниту еден случај немало барање за изземање на судијата, а во 38 случаи набљудувачите директно одговориле за непристрасноста на судот. Сепак било нотирано дека одбраната имала жалби во делот на пристапот до доказите прибавени од јавното обвинителство или од другите органи, што може да се оцени како нееднаков третман и нееднаквост во оружјата на двете страни во постапката. Во вкупно 4 случаи одбраната се пожалила дека нема пристап до доказите, односно во 3 случаи одбраната немала пристап до сите докази, а во 1 случај не им биле доставени доказите. Оваа поплака била дадена на главната расправа каде бранителите се пожалиле дека не успеале да го остварат своето право кое е загарантирано во ЗКП за увид во списите како едно од битните права на одбраната. Значајно е дека иако ова право е загарантирано со законот, не постои правно средство заради ограничувањето на пристап до доказите.

Доколку се погледнат податоците од набљудувањето може да се види дека во најголем дел судењата биле јавни, односно во 48 случаи истите се одвивале јавно, а во 6 случаи не е забележано дали судењето било јавно. Сепак забелешката е што во 15 случаи местото и времето на судењето не било јавно објавено преку кое јавноста би можела да се информира за следните рочишта од конкретните предмети кои се воделе пред судот.

Тргувајќи од податоците наведени во прашалниците може да се констатира дека судот ги почитувал во основа правата на обвинетите лица, се обезбедувал превод во случај на потреба, обвинетите лица биле прашувани дали знаат за што се обвинети, но само во 15 случаи биле запознаени со можноста за бесплатна правна помош. Истовремено во еден случај постоело сомневање за квалитетот на преводот, што може да доведе до погрешно утврдување на фактичката состојба. Една од забелешките во прашалникот се делумно јасните прашања кои биле поставувани на обвинетото лице или сведоците во постапката.

Во однос на граѓанските постапки бил набљудуван предмет кој траел вкупно 5 години односно по жалба до Апелационен суд бил вратен на повторно судење. Основната забелешка во граѓанските спорови е одлагањето на рочишта поради отсуство на странките што пак е предизвикано со неуредна достава, а во делот на спроведувањето на постапката набљудувачите немале забелешки, односно оцениле дека истата се спроведува фер и правично.

5.2. ПРЕПОРАКИ

- Набљудувањето на предметите да ги опфати сите фази со цел комплетна оценка за примената на стандардите за фер и правично судење
- Постоене на предуслови за остварување на судска независност и непристрасност согласно домашните и меѓународните стандарди.
- Почитување на начелото на пресумпција на невиност со вградување на зајакната гаранција и контролен механизам во случај на повреда на истото, односно задолжителна обврска на судиите да реагираат при повреда на правото на пресумпција на невиност.
- Објавување на местото и времето на судењето со цел исполнување на стандардите за фер и правично судење.
- Судот е потребно да ги користи сите механизми кои ги предвидува законот во делот на спроведувањето на уредна достава, а лицата кои се во притвор задолжително да се спроведуваат со цел избегнување на одложување на расправите за постапки по предмети по кои се постапува по итност, имајќи во предвид дека на обвинето лице му е лишена слободата и ограничени правата за време на спроведувањето на конкретната мерка.

- Судовите да проверуваат дали обвинетото лице е финансиски способно да ги покрие трошоците на одбраната и да даваат поука за можноста за бесплатна правна помош.
- Обезбедување на доволно време за подготвување на одбраната на обвинетиот за време на целата постапка, а посебно во подготовката на главната расправа, со овозможување пристап до доказите и почитување на еднаквоста на оружјата во постапката.
- Воведување на правно средство заради ограничувањето на пристап до доказите, како и механизам за оспорување на квалитетот на преводот кој е суштински во остварувањето на правото на одбрана.

6. КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- Арнаудовски Љупчо, Судски менаџмент, Скопје 2011 година;
- Бужаровска Гордана и др; Вкрстено испитување, прирачник за практичари - Скопје, ОБСЕ 2010;
- Гарантирање на правото на правен советник – компаративна пракса во обезбедувањето правна помош во кривичните предмети, ОБСЕ 2010;
- Годишен извештај за степенот на обезбедувањето почитување, унапредување и заштита на човековите слободи и права за 2014 година, Народен правобранител, март 2015 година;
- Годишен извештај за работата на владиниот агент и анализа на предметите и постапките пред ЕСЧП 2014 година, февруари 2015 година;
- Европско право за човековите права, М.В.Јанис, Р.С. Кеј и А.В.Бредли, 2002 година;
- Збирка на пресуди на ЕСЧП и Решенија на Врховниот суд, Министерство за правда;
- Zakon o varstvu pravice do sojenja brez nepotrebneга odlasanja, Uradni list RS br.49/2006 Slovenija;
- Z. Seizović, Pravo na pravичno sudjenje, Zbornik radova, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, 2011, str. 232–244;

- Калајџиев Гордан и други, Судската ефикасност во справување со организиранот криминал и корупција, Коалиција Сите за правично судење Скопје 2013;
- Lejla Zilić: Pravo na pravično suđenje u krivičnom postupku;
- Миленковиќ - Темелковска Тања, Судската ефикасност во заштита на човековите права во предметите од областа на корупцијата, Коалиција Сите за правично судење, Скопје 2011;
- Независност на судството, правна анализа ОБСЕ, декември 2009, <http://www.osce.org/mk>;
- Николовска Цаца Маргарита и др., Анализа на независноста на судството во Република Македонија, Институт за човекови права, Скопје август 2013 година;
- Правично судење, Прирачник, Фонд за хуманитарно право, Белград 2001 година;
- Право на правично судење, Водич за примена на член 6 од ЕКЧП, Нула Мол и Катарина Харби, 2006, издавач Совет на Европа;
- Сламков Ѓорѓи, Судската ефикасност во справувањето со корупцијата, Коалиција Сите за правично судење, Скопје 2011;
- Prof Uzelac Alan, Pravo na pravicno sudjenje u gradjanskim predmetima: Nova praksa Evropskog suda za ljudska prava I njen utjecaj na hrvatsko pravo I praksu;
- Centar za ljudska prava Univerziteta u sarajevu ' Pravo na suđenje u разумном року, Zbirka izabranih presuda Evropskog suda za ljudska prava u slučajevima protiv Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije, Slovenije i Srbije, Sarajevo 2009;

7. МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И СТАНДАРДИ

- Универзалната декларација за човекови права на Обединети Нации, 1948 година;
- Меѓународен пакт за граѓански и политички права, усвоен на Генералното собрание на ООН во 1966 година;

- Основни начела за независноста на судството на Обединетите нации усвоени од Седмиот конгрес на Обединетите нации за превенција на криминалот и постапување со престапниците и одобрени со резолуциите на Генералното собрание 40/32 од 29.11.1985 и 40/146 од 13.12.1985 година;
- Големата повелба на судиите донесена од Консултативниот Совет на Европски судии, 17-ти ноември 2010 година;
- Европска Конвенција за човекови права и основни слободи, (http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_MKD.pdf), Совет на Европа, 1950 година;
- Препорака CM / Rec (2010) 12 на Комитетот на министри на земјите членки за: независност, ефикасност и одговорност на судиите на Совет на Европа, усвоена од Комитетот на Министри на 17 ноември 2010 година

www.all4fairtrials.org.mk